

Тетяна Власова
Ірина Грабовська
Юлія Галицька

АКТУАЛЬНИЙ ҐЕНДЕР: МІЖНАРОДНИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Усім жінкам наших родів присвячуємо

Тетяна Власова
Ірина Грабовська
Юлія Галицька

АКТУАЛЬНИЙ ГЕНДЕР: МІЖНАРОДНИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Монографія

Київ
Міленіум
2018

Рецензенти:

доктор філософських наук, професор

О. О. Осетрова;

доктор філологічних наук, професор

О. І. Панченко;

доктор філософських наук, професор

М. В. Цюрупа.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дніпропетровського національного університету
залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна,
протокол № 3 від 24 вересня 2018 року*

Власова Тетяна, Грабовська Ірина, Галицька Юлія.
B58 Актуальний гендер: міжнародний та український кон-
текст. Монографія. – К. : Міленіум, 2018. – 132 с.

ISBN 978-966-8063-82-6

Монографія присвячена дослідженню актуальних проблем з феміністичної та гендерної тематики; співвідношенню фемінізму та гендеристики; ролі постмодернізму у формуванні гендерних досліджень; специфіці їхнього розвитку в умовах сучасних викликів та наративів. У роботі також аналізується ситуація в сучасній Україні крізь «лінзи гендеру»; проводиться порівняльний аналіз між гендерними дослідженнями у вітчизняному соціогуманітарному дискурсі та зарубіжному; розглядається гендерна специфіка, притаманна Революції Гідності та гібридній війні Росії проти України; пропонується український погляд на гендерні особливості диктаторських режимів в історичній ретроспективі та сьогоденні.

Монографія розрахована на дослідників феміністичної та гендерної проблематики, викладачів соціогуманітарних дисциплін, докторантів, студентів та широкє коло читачів, небайдужих до піднятих у даній роботі проблем.

УДК 305:1)

ЗМІСТ

Передмова	6
Розділ 1	
Фемінізм vs гендер: конфлікт ідей і наративів	11
1.1. «Фемінізм мертвий, а я ще ні» – чи є майбутнє у фемінізму?	11
1.2. Гендер як незавершений проект постмодерну	28
1.3. Текст та інтертекст: взаємодія наративів і дискурсів у науці та культурі постмодерну.	39
Розділ 2	
Гендерна проблематика в українському гуманітарному дискурсі	54
2.1. Гендерні реалії та їх дослідження в сучасній українській соціогуманітаристиці	54
2.2. Українська жінка в Революції Гідності та гібридній війні Росії проти України	85
2.3. Деякі особливості тоталітарних диктатур у гендерному дзеркалі: український погляд.	105
Післямова	125

ПЕРЕДМОВА

XXI століття буде «жіночим». Так вважає чимало інтелектуалів як у світі, так і в сучасній Україні. Відома українська письменниця, філософиня і громадська діячка Оксана Забужко однозначно стверджує: «Так, XXI століття буде “жіночим”. Я про це давно говорю, і тенденція очевидна: жінки справді дедалі більше виходять у мейнстрім в усіх сферах» [1].

Сучасну Європу важко уявити поза феміністичним та гендерним дискурсом (від наукових дискусій щодо співвідношення гендеристики та фемінізму до практичних рекомендацій щодо гендеризації усіх сфер життєдіяльності соціумів), як і поза жіночим рухом загалом. Проблемами подолання гендерної дискримінації та гендерних дисбалансів зайняті навіть такі, здавалось би, «чоловічі» організації, як НАТО. «Грунтуючись на фундаментальних та довгострокових цілях НАТО щодо захисту свободи і безпеки всіх своїх членів політичними та військовими засобами, політика НАТО з питань жінок, миру і безпеки спрямована на забезпечення врахування гендерного аспекту в політичних рішеннях, щоденній діяльності та зусиллях щодо запобігання та врегулювання конфліктів. У цьому контексті належна увага приділяється соціальній ролі чоловіків і жінок, а також тому, яким чином ця роль може впливати на виникнення відповідно різних ризиків та безпекових потреб, а отже визначати відповідно різні можливості здійснення внеску у попередження та врегулювання конфлікту» [2], – задекларовано альянсом.

«Жінку у війську вже давно не сприймають як виклик (у багатьох арміях жінкам не дивуються навіть за штурвалом корабля), – стверджує Г. Карпюк. – Наразі в арміях країн організації

Північноатлантичного договору служить понад 280 тис. жінок. Найбільше – у США (14 %), Канаді (11,4 %), Великобританії (9 %). Україна теж, принаймні як на мене, практично вже звикла до масового бажання українок служити в армії. Але ці показники “б’є” Ізраїль – 34 % загальної чисельності ЦАХАЛ є саме жінки. Найвідоміший підрозділ – створений в ізраїльській армії 2004-го жіночий батальйон “Каракаль” (піщана рись)» [3].

Цивілізована Європа, до якої так прагне сучасна Україна, сьогодні не лише толерує гендерні дослідження, має розвинену феміністичну філософію та викладає у вузах найрізноманітніші курси з кроссекторальної гендерної проблематики та фемінізму, але і на рівні світових організацій задіює, наприклад, одним із важливих маркерів розвитку суспільства такий показник, як ІГР (індекс гендерного розвитку).

Зрештою, цивілізований світ важко уявити без таких постатей, як Маргарет Тетчер, Тереза Мей, Кондоліза Райс, Даля Грібаускайте, Гіларі Клінтон, Ангела Меркель та інших жінок-політиків, які «роблять» власну епоху та ще за життя стають легендами. Саме такою легендою ХХ століття стала перша жінка-прем’єр Великобританії, лідер Консервативної партії протягом 14 років (1975–1990 рр.), голова уряду протягом 11 років (1979–1990 рр.) Маргарет Тетчер. «Як керівник країни вона мала беззаперечний авторитет та була наділена філігранним мистецтвом відстоювати свої позиції. У будь-якій ситуації Маргарет Тетчер проявляла залізну витримку та виключну силу волі. Якими драматичними не були б обставини, вона завжди з достоїнством долала їх» [4, с. 7], – так характеризують цю непересічну жінку дослідники її життя та діяльності.

Сучасна Україна теж може назвати ряд імен жінок-політиків, військовослужбовців, волонтерів, лікарів, науковців, вчителів тощо, які реально впливають на долю країни.

Та і українська історія дає чимало прикладів впливовості українського жіноцтва на долю цілого народу. Діаспорний дослідник М. Гай у розвідці «Українська жінка в ОУН і УПА» писав: «Жінка України завжди брала участь у політичному житті народу. Вона була не тільки матір’ю і дружиною, а й активним учасником суспільно-політичного життя і навіть воїном. Та ніколи ще так масово і так трагічно не вела її доля дорогою подвигу нації, як в роки боротьби ОУН-УПА. Якщо взяти до уваги чисельність жінок в підрахунку

жертв і перемог, то була вона безсумнівно не менш як чоловіків. Тут слід врахувати не тільки членів організації і безпосередніх воїнів УПА, але всю ту величезну, так звану жіночу сітку, без якої діяльність сотень, куренів і підпільних звен була б немислимою... Хіба всіх перелічити? Далі ми не можемо врахувати тут сотні тисяч матерів, які не тільки виховували синів і дочок патріотами, але в рішучу хвилину вложили в їхні руки меч і благословили на святую війну. Провівши синів у повстанці, матері не залишалися бездіяльними. Ночами переводили загрозеним тереном, готували харчі, теплу одягу, вели розвідку, переховували хворих і ранених. Їх вбивали, катували, вивозили на певну смерть в сибірську тайгу, піддавали провокаціям» [5, с. 170].

Сьогодні Україна має значні шанси нарешті подолати постколоніальний (перехідний) період у власному розвитку та влитися повноправним членом у європейську сім'ю країн і народів. Поділяючи базові цінності європейців, українці аж ніяк не зможуть «обійтися» без гендерної проблематики та практик. Звичайно, до повноцінного членства у ЄС ще далеко. Але, як доводять соціологічні опитування, прагнення стати частиною європейського світу стало для українських громадян домінуючим та невідворотним. Так, соціолог Є. Головаха стверджує, що при будь-яких політичних розкладах в країні орієнтація українців на євромайбутнє залишиться незмінною, «...прозахідна орієнтація стає елементом політичної свідомості» українського соціуму. Вчений зазначає: «Українське суспільство змінюється уже 27 років по-різному. Є суперечливі тенденції, є й позитивні. Це, наприклад, консолідація суспільства під кутом зору геополітичного вибору України. Тут визначилася більш-менш чітко прозахідна орієнтація, а ось східна, яка завжди переважала західну, має сьогодні не більше, ніж чверть підтримки, 20–23 %, а вже курс на Захід підтримує 52–58 % населення. Це суттєві зміни, і останні чотири роки ситуація не змінюється. Такі дані свідчать про усталеність поглядів. Чому я можу так стверджувати? Бо, наприклад, раніше, коли люди розчаровувались у владі, а в нас це було, є і думаю вкотре буде, то змінювалися й геополітичні орієнтації. Спочатку підтримали Ющенка з його прозахідним курсом, але він не продемонстрував достатньої професійної компетентності, тоді обрали Януковича з орієнтацією на схід. Теперішня влада втрачає рейтинги, але орієнтація на Європу у людей не зміниться.

Тобто це вже не залежить від актуальної політичної ситуації, а стає елементом політичної свідомості» [6].

Елементом реальної політичної практики в українській державі стає реформування основних інституцій теперішньої України з урахуванням гендерних вимог часу та викликів доби. Так, в Україні вже діє інститут Урядового уповноваженого з питань гендерної політики. Сьогодні цю посаду обіймає доктор юридичних наук К. Б. Левченко. Значно розширено перелік військових спеціальностей, якими можуть оволодівати українські жінки. Вперше в історії держави участь у параді на честь 27 річниці Дня Незалежності України брали жінки-військовослужбовці. Серед них ті, хто брав участь у Революції Гідності та пройшов АТО, а тепер бере участь у війні проти російського агресора на Сході країни. І подібних гендерних відповідей на виклики часу можна назвати чимало [7]. Та все ж, щоб не йти в Європу «задом-наперед», потрібно знати основні концептуальні засади та принципи функціонування ЄС. Не останнє місце серед вказаних вище цінностей та принципів займає принцип гендерної рівності та рівноправності як основа побудови паритетної (гендерної) демократії. Тому аналізу основних феміністичних та гендерних ідей і концепцій, актуальних нині у цивілізованому світі (не лише європейському) присвячено перший розділ даного монографічного дослідження, написаний докторкою філософських наук, професоркою Тетяною Власовою (підрозділи 1.1, 1.2 – індивідуально та 1.3 – у співавторстві з дослідницею Юлією Галицькою). Авторка зосередилась на гендерних дослідженнях постмодерної доби, оскільки сучасна гендерна тематика зародилась і утвердилася саме в постмодерністському дискурсі. І хоча теперішній світ вступив у добу пост-постмодерну, головні теоретичні засади гендеристики продовжують залишатися актуальними, а для української соціогуманітаристики – все ще й недостатньо відомими та засвоєними.

Специфіці українського погляду на сучасний світ і на себе у ньому крізь «лінзи гендеру», на рівень та здатність говорити зі світом якщо не єдиною, то зрозумілою для обидвох сторін «гендерною» мовою присвячено другий розділ монографії «Актуальний гендер: міжнародний та український контекст», написаний кандидаткою філософських наук, старшою науковою співробітницею Іриною Грабовською (підрозділи 2.2, 2.3. – індивідуально; 2.1 – у співавторстві з Юлією Галицькою). «Передмова» належить авторству Ірини

Грабовської та Юлії Галицької. «Післямова» до монографії написана Іриною Грабовською.

Ідеї, концепції та авторські позиції, представлені у даному дослідженні, викладались у низці статей та виступів на міжнародних та всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях; обговорювались у ЗМІ.

Авторки монографічного дослідження «Актуальний гендер: міжнародний та український контекст», вважають, що пророблена ними робота, представлена у даній книзі, зацікавить спеціалістів-гуманітаріїв, наукові інтереси яких пов'язані із феміністичною та гендерною проблематикою; стане корисною для сучасного українського студентства та більш широкого кола читачів, яких хвилюють найактуальніші та деякою мірою найсуперечливіші феномени сучасного глобалізованого світу.

1. Оксана Забужко: XXI століття буде «жіночим» // Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/society/2013/10/23/141363/>.
2. Політика НАТО з імплементації Резолюції РБ ООН № 1325 (2000) «Жінки, мир і безпека» // Україна - НАТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ua/about-nato/nato-res-1325>.
3. Карпюк Г. «Модель» в однострої. Які можливості отримали жінки в українській армії? // Газета «День» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/model-v-odnostroyi>.
4. Воспоминания о Мэгги: портрет Маргарет Тэтчер. – К.: Знання-Прес, 2003. – 349 с.
5. Гай М. Українська жінка в ОУН і УПА // Гомін України'96. Альманах. – 1996. – Торонто, Онтаріо, Канада. – С. 170–175.
6. Юлія Довгайчук. Як змінюється суспільство. Євген ГОЛОВАХА – про президентські вибори, стан соціології та роль ЗМІ // Газета «День» [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/yak-zminyuyetsya-suspilstvo>.
7. Грабовська І. Українська жінка в Революції Гідності // Український альманах – 2018. – Варшава, Польща, 2018. – С. 52–60.

ФЕМІНІЗМ VS ГЕНДЕР: КОНФЛІКТ ІДЕЙ І НАРАТИВІВ

1.1. «Фемінізм мертвий, а я ще ні» – чи є майбутнє у фемінізму?

Фемінізм у «ситуації» постмодерну й «умовах» постмодернізму початку ХХІ ст. переживає складні й неоднозначні процеси гострих дебатів і внутрішніх конфліктів. З одного боку, це спірні питання стосовно фемінізму модерну та його постмодерністської версії, з іншого – конфлікт, що назріває впродовж останніх років між фемінізмом і гендерними дослідженнями з їхньою акцентуалізацією на квір-теорії та відповідні дискурси і дискурсивні практики, які з кожним десятиліттям розширюють свою присутність і безумовний вплив у наративах масмедіа зокрема й у культурі західних країн у цілому. І тут необхідно зауважити: західні лесбійські, бісексуальні, трансгендерні, гей-рухи та інші квір-напрямки ніколи не були (і, очевидно, не будуть) просто рухом за громадянські права.

Відомо, що ліберальний фемінізм як продукт модерну сягає коренями раціонального проекту емансипації Просвітництва. З часу виходу у світ знаменитої роботи М. Уоллстоункрафт «Захист прав жінки» (1792) і до цього дня фемінізм стоїть перед дилемою: наслідувати ідею ліберального рівноправ'я чи йти радикальним шляхом сексуального сепаратизму. Як відомо, у своєму «Захисті» М. Уоллстоункрафт, розчарована новою французькою конституцією, просить Талейрана змінити її з урахуванням визначення прав жінок. Проте акценти були нею розставлені не лише в руслі егалітаризму; для Уоллстоункрафт головне – це авторитет Розуму й раціональності [1]. Останнє дуже суттєве для ситуації постсучасності, зважаючи на контекст дискурсів «завершення» емансипації і «кінця» метанаративів. Важливо, проте, те, що емансипаторська політична діяльність будь-якого роду залежить від моделі цільового

лінійного часу, у якому історичні досягнення одного покоління переходять до іншого. Це, як вказують дослідники, модерністська модель історії, у якій окремі умисні вчинки й «акти самоствердження» спрямовані на реалізацію в майбутньому певної ідеалізованої мети [2]. З іншого боку, звільнення людства разом з іншими наративами Просвітництва, наприклад наративом Духу, – це самолегітимізований міф, який підтримується відповідними дискурсами, що набувають форми метанаративів. Держава, стверджує Ж.-Ф. Ліотар, легітимується самими людьми, тобто в метанаративах Просвітництва знання, влада й емансипація тісно взаємопов'язані. Для Ж.-Ф. Ліотара, який визначив «умову» постмодерну як скептицизм стосовно гранд-наративів як універсальних, абсолютних і кінцевих істин, що використовуються для легітимності різних проектів, і політичних зокрема, ерозія віри в них фундаментально важлива [3].

Другий шлях фемінізму – радикальний за визначенням і, як ми вважаємо, постмодерністський за суттю – базується на ідеях антифундаменталізму в цілому і квір-теоріях зокрема: оскільки чоловіки – одвічні насильники й вороги жінок, справжня любов може бути тільки лесбійською (О. Дворкін, К. МакКіннон та ін.). Одна з найвідоміших феміністок радикального напрямку М. Делі, розробляючи нову жіночу мову й новий стиль мислення, стверджує, що саме вони сприяють розвитку нової жіночої свідомості й нової культури, які недоступні чоловікам [4]. Проте сьогодні, на початку XXI ст., «питання» радикального фемінізму дещо змінило свій фокус з явною концентрацією уваги на проблемі трансформації жінки-об'єкта в жінку-суб'єкт у різних практиках, і сексуальних зокрема.

Варто згадати, що в завершальному розділі першого тому «Історії сексуальності» М. Фуко припускає, що категорія статі, передаючи будь-якій категоризації сексуальності, сама по собі конструюється за допомогою історично специфічного способу сексуальності. Виробництво дискретної й бінарної категоризації статі приховує стратегічні цілі цього апарату виробництва, постулюючи стать як «причину» сексуального досвіду, поведінки й бажання. М. Фуко виявляє, що ця «причина» насправді є «наслідком», виробництвом певного режиму сексуальності, який прагне регулювати сексуальний досвід, надаючи дискретним категоріям статі статус фундаментальних і роздільних функцій усередині сексуальності [5]. Саме

в руслі критичної теорії сексуальності М. Фуко і його послідовників ми не можемо погодитися з тією думкою, що радикальний фемінізм повністю належить модерну, не утворюючи опозиції «модерн – постмодерн» [6, с. 101]. Безперечно, постмодернізм репрезентує себе тільки з деконструктивістським поняттям суб'єкта, що руйнує гендерні дуальності й опозиції, але саме тут, на наш погляд, і виникає реверс сексуальної суб'єктно-об'єктної дихотомії. Водночас необхідно підкреслити: питання про важливість і валідність специфічного жіночого досвіду, як і раніше, залишається дуже проблематичним у сучасній науці.

Одним з основних термінів, який використовує М. Фуко, є вираз «життєвий досвід». Аж до останньої третини ХХ ст. жіночий досвід розглядався як суто фізіологічний, другорядний, оскільки вищою точкою відліку є чоловічий погляд і, відповідно, чоловічий досвід. Р. Барт так визначає місце чоловіка в житті жінки: «...він подібний до небосхилу, горизонту, верховної влади, яка одночасно визначає й містить в собі статус жінки, ...чоловік завжди поруч, він повністю охоплює цей жіночий світ, він – джерело його існування» [8, с. 65–66]. Дозволимо собі зауважити: це було сказано знаменитим ідеологом постмодернізму в кінці ХХ століття. Не дивно, що і М. Делі, і А. Найт, і Дж. Моултон, і багато інших феміністок намагалися – і намагаються – довести, що мова є засобом формування маскулінного досвіду.

Деякі критики вважають, що проблема полягає в тому, що лібералізм спирається на неповне розуміння людської природи й мотивацій людини – чоловіка й жінки. А. М. Джаггар описує ліберальне уявлення про натуру людини як «політичний соліпсизм»: кожна особа вважається, по суті, раціональною, конкуруючою і незалежною. Це уявлення, на її думку, ігнорує турботу, співпрацю й взаємну підтримку, що є історично головним у житті жінки [7].

Феміністська політична свідомість народилася разом з відкриттям, що погляди, які приймаються більшістю впливових членів суспільства за апіорні істини, насправді не безумовні й можуть бути заперечені. Філософи-феміністки змогли довести, що ці погляди формують конкретні люди, які захищають свої конкретні інтереси. Панівні переконання поволі вселяють нам думку, ніби змінити їх «не легше, ніж земну орбіту» (А. де Боттон). Проте глибокі зрушення, що сталися в останні 100–130 років, свідчать про те,

що саме рівноправ'я жінок можна вважати успішним проектом фемінізму (виборче право було в цілому набуто жінками різних країн світу в першій половині ХХ століття, а жінками Нової Зеландії – ще в 1893 р.).

Виклик проекту рівноправ'я з'явився в 90-х роках минулого століття усередині самого проекту, і мета його полягала в тому, щоб забезпечити адекватну феміністську повістку і, відповідно, адекватне ставлення «усередині» фемінізму до тих, хто «відрізняється» з позиції раси або етносу, але не лише. Проблеми виникли на перетині гендеру з віком, релігією, інвалідністю, сексуальною орієнтацією, соціальним класом і так далі. Хоча подібна проблема могла б вести до розширення феміністського проекту, насправді вона привела до розділення, що має в деяких випадках деструктивний ефект [9]. Справа в тому, що концепт рівності сам по собі схильний до критики з позиції різноманіття й різнорідності, оскільки виникає плуралізація конкуруючих стандартів, за якими рівність може бути оцінена. Одна з відповідей на альтернативне поняття рівності як одноманітності й рівноправ'я в руслі рівної оцінки різних внесків полягає в тій концепції, що рівність може бути досягнута тільки в ході трансформацій як соціальних практик, так і стандартів, на фоні яких вона оцінюється.

У цілому спроба виправити надмірно спрощену феміністську конструкцію гендеру отримала відображення в заклику до внутрішнього розчленовування із взаємонакладанням гендеру, раси, класу й сексуальності. Для того, щоб забезпечити адекватність моделі раси, гендеру й класу, що замикається усередині себе в складну й стислу історичну конфігурацію того, як раса вже пов'язана з класом і гендером або як гендер уже схильний до дії раси й класу, необхідно зробити аналіз, який не залишив би без уваги внутрішньо складне утворення кожної категорії. Навіть поняття гібридності не дає можливості адекватно звернутися до цих питань, оскільки все одно воно розглядатиме расу, клас і гендер в «окремих позиціях» [10, с. 23].

Святкуючи тріумф ліберальної демократії, Ф. Фукуяма, як відомо, проголосив «кінець історії», оскільки її головна мета («telos») досягнута. Єдина політична мета, яка об'єднує регіони й культури в глобальному масштабі, – це вільна ринкова економіка. Америка, по суті, уже реалізувала плуралістичний ідеал вільного ринку,

стверджує Фукуяма, тому в кінці історії – «happy end» [11], як і належить у кращих традиціях старого доброго Голлівуду. Необхідно зауважити: саме в 70-ті роки ХХ ст. стала активно розвиватися теорія і практика неоліберальної глобалізації, яка характеризується вченими як орієнтована на сформовану економічну інтеграцію в глобальному масштабі з максимальним включенням вільно-ринкових механізмів й ігноруванням національних утворень, що склалися. Неолібералізм розглядається тут як політична доктрина, яка стверджує, що сучасні самоорганізовані індивіди більше схильні до турботи про себе самих, ніж до отримання допомоги від держави загального щасливого життя (У. Бек, З. Бауман та ін.) Неолібералізм характеризується спробами обмежити регулювання капіталу й ринків у економіці, що, як і належить, посилює нерівність і зменшує досягнення ліберальної демократії. Соціальна демократія, якщо її порівнювати з неолібералізмом, націлена на поглиблення демократії за допомогою регулювання капіталу й ринків в інтересах більшості населення.

Неолібералізм і соціальна демократія представляють у різній мірі державні ініціативи з переходом від пресекту до державної програми, потім зі зміцненням впливу певних ідей, практик і інститутів – до соціальних утворень. Як стверджує С. Уолбі, неолібералізм і соціальна демократія – найважливіші течії в сучасному західному світі [12, с. 8]. Останнє відіграє суттєву роль, оскільки фемінізм, успішно досягнувши багатьох, хоча і не всіх цілей, зіткнувся з новими викликами, серед яких істотне місце займає посилення неоліберального контексту. Зростання нерівності в рамках неолібералізму й відповідне звуження демократичного простору створюють складніше довкілля для практичних дій фемінізму, націлених на поглиблення демократичних принципів державного правління.

Неоліберальний «поворот» може мати, як стверджують дослідники, різноманітні потенційні наслідки для фемінізму; деякі критики допускають можливість того, що фемінізм буде інкорпорований у неолібералізм. З іншого боку, можна припустити, що неолібералізм створює контекст, ворожий фемінізму, оскільки він посилює економічну нерівність у процесах «де-демократизації» (С. Уолбі та ін.). Н. Фрезер доводить, що фемінізм «бере спільну участь» у неолібералізмі, надаючи йому легітимність. Дослідниця пише, що неолібералізм змінив значення фемінізму, оскільки підкорився феміністській критиці андроцентризму [13, с. 109]. Н. Фрезер продовжує: фемінізм

забезпечив ключовий компонент у «новому дусі» неолібералізму; утопічні бажання набули другого життя в течіях, що дали легітимність переходу до нової форми капіталізму – постфордівського, транснаціонального, неоліберального [13, с. 99]. Головний аргумент неолібералів, який наводить Н. Фрезер, формулюється так: неолібералізм приносить жінкам добро і користь. Проте, «у чому ж це полягає?» – запитує С. Уолбі, додаючи, що немає свідчень тому, що певна феміністська група дійсно погоджується з цією позицією. На думку дослідниці, справа не в тому, що неолібералізм жодним чином не стосується гендерних проблем, але швидше в тому, що він робить досягнення цілей фемінізму важчим завданням [12, с. 22]. Значення профспілок, важливість співпраці з політичними партіями в питаннях соціальної демократії в неолібералізмі зредуковані до проблеми влади. Більше того, зростаюче значення бізнесу як політичної сили акцентуалізує ті проекти, які збігаються з відповідними бізнес-інтересами. У результаті державний добробут має диспропорційний вплив на жінок.

Інституціональний підхід до вивчення ринків у економіці припускає, що, еволюціонувавши у форму «нового інституціоналізму», він протиставляє логіці раціонального розгляду потенційних вигод і витрат (концепція раціонального індивіда) логіку відповідності інститутам, виходячи з різного розуміння людської природи – «*homo economicus*» і «*homo sociologicus*» (П. Вейзе, К. Бруннер, Л. Тевено). У руслі феміністського аналізу необхідно вказати: «*homo economicus*» характеризується як винахідливий, який оцінює і максимізує; «*homo sociologicus*» не припускає акцент на особистому інтересі. І тут слід поставити запитання: хто визначає інституціональну систему: маскулінний «*homo economicus*» чи фемінінний «*homo sociologicus*»? Що визначає виживаність і стійкість порівняно неефективних інституціональних систем, наприклад традиційної системи гендерного порядку? Відповідь, яка не примушує себе чекати, – правила соціального життя, прихильність до деяких умовностей у процесі діяльності – державної, приватної тощо. Стосовно фемінізму це означає, що через структуру й структуральні властивості на людську діяльність впливають різні види обмежень, але знання форм гендерно-симетричного життя не можна прищепити тільки за допомогою просвітницьких зусиль у галузі гендерної освіти. Проте і насадити їх згори за допомогою законів і указів теж

є справою сумнівною, як переконливо показує гендерна ситуація в нашій країні.

Основна маса знань, якими керуються індивіди у своїх повсякденних практиках, на переконання вчених, мають швидше практичний, ніж теоретичний характер. Е. Гідденс критикує тих, хто впевнений, що абстрактні правила (наприклад, закони) значно впливають на процес структуризації соціальної діяльності. Більшість правил, включених у процес виробництва й відтворення соціальних практик, засвоюються акторами тільки на внутрішньому рівні: суб'єкти діяльності знають, як їм слід поводитися. Отже, зусилля з підвищення ролі жінок у суспільстві можуть дати відчутний результат, якщо разом з відповідними державними діями у сфері законотворчих указів і актів виконавчої влади будуть зроблені спроби реформування практик звичайного щоденного життя й практичної свідомості гендерних суб'єктів.

Розглядаючи жінку як конструкт, створений певними історичними, національними, етнічними, соціальними й культурними умовами, необхідно підкреслити, що соціально-конструктивістська парадигма є методологічними засадами багатьох сучасних досліджень у галузі феміністської теорії і гендерної проблематики (С. Бем, М. Кімел, А. Шлегель, Н. Гілмор і багато інших). У контексті цієї парадигми гендерні стереотипи, як і гендер у цілому, розглядаються як соціально сконструйовані відносини, вкорінені в особливостях організації соціумів, а не в природній зумовленості статі [14]. Затвердившись у думці про можливість співіснування різних форм суб'єктивності, ми розділяємо позиції тих дослідників, які розглядають гендерні стереотипи як схематичні уявлення про чоловіків і жінок, які в спрощеній, узагальненій і емоційно забарвленій формі приписують жінкам і чоловікам певні якості, яким вони повинні відповідати. І тут важливо, що уявлення, які сформувалися в культурі про чоловічі й жіночі якості та особливості поведінки, відрізняються особливою стійкістю до змін. Враження про їх «природність», «натуральність» значною мірою створювалося – і створюється – культуральними умовами, чинниками культури в найширшому значенні цього поняття, оскільки вони є системами, організованими певним соціокультурним чином, якими оперують звичайні люди, роздумуючи про світ. Учені називають подібні уявлення самоочевидними, тобто такими, що визнаються як істини, які

не потребують подальших доказів. Самоочевидні гендерні уявлення входять до складу повсякденних ідеологій, саме тому не можна не торкнутися, – хоча б у загальному вигляді, – проблеми стереотипів чоловіків і жінок, маскулінності й фемінінності.

Усталеною в культурологічній літературі є думка, що чоловік відрізняється від жінки як певна смислова константа. Чоловіче несе на собі шлейф сенсів стійкого, твердого, енергійного, проникаючого, жорсткого, що під впливом неофрейдистсько забарвленого пост-структуралізму знаходить відображення в образі фалоса. Неважко перерахувати фалічні образи й риторичні прийоми в історичному параді маскулінності. Здається, що «рор»-психологи вже вичерпали всю фалічну фразеологію для опису мужності: одна феміністка пов'язує чоловічу всйовничість із «заздрістю до ракет», інша пише, що чоловіки «створювали цивілізацію під дією образу вічної ерекції, збудженого фалоса» [15, с. 385]. Але поза сумнівом, символічний порядок, чим, власне, і є будь-яка культура, традиційно ґрунтується на залученні маскулінних структур, які ніколи не зможуть передати жіночність, оскільки вона перебуває поза «фалічним дискурсом», будучи з нього виключеною.

Як неодноразово відзначали різні дослідники, культура ідентифікує маскулінність із цінностями, які асоціюються з індивідуалізмом, самодостатністю, змагальністю, відмежуванням, формальною рівністю прав. З іншого боку, феміністська культура ідентифікує з цінностями, які асоціюються із спільністю, громадсько-пов'язаним почуттям турботи, взаємодопомоги й кооперації. Фактично всі вчені, які писали про жінку, відмічають її здатність нехтувати дрібними елементарними узагальненнями й штучними протистояннями, до яких чоловіки, як прийнято вважати, відчують майже непереборний потяг. Саме тому дослідники називають головною особливістю жінки її здатність розвиватися й рости в процесі відносин, а не штучно протиставляти незалежність залежності. К. Джилліган ставить у центр такі якості жінок, як «бачення світу, що складається із відносин, а не окремих людей, світу, об'єднаного людськими стосунками, а не системою правил» [16, с. 29]. У дослідженнях К. Джилліган підтверджується думка про особливості жіночої психології, які проявляються в орієнтації на конкретну ситуацію, відносини людей і їх наслідки, тобто на ситуацію «тут і зараз». Якщо для чоловічого менталітету в моральній сфері

визначальними є поняття справедливості, моральних законів і принципів, то для жінок – поняття турботи, взаєморозуміння, довіри.

Цікаво, що наголос на зовнішності, характерний для «магістрального» стереотипу жінки, приводить до певної переоцінки цінності краси. В. Франкл пише, що є щось образливе в тому, що жінку характеризують як красиву. Чи означає це в остаточному підсумку, продовжує знаменитий автор «Людини в пошуках сенсу», що ми умисне утримуємося від використання яких-небудь інших оцінок, наприклад оцінки розуму: «Висока оцінка в категорії відносно низькій викликає підозру в мовчазному небажанні давати будь-яку оцінку в категорії більш високій» [17, с. 253–254]. У неглибоких еротичних стосунках, тонко помічає учений, люди вдаються до збірного поняття, віддаючи перевагу стереотипу. Вони вибирають стереотип, а не конкретну людину, і тому їх «любов» спрямована до типової «зовнішності». Як наслідок, робить висновок Франкл, жіночий тип, якому віддається перевага, – це тип «хористки», яка є дівчиною масовою [17, с. 254].

Відомо, що сексуальність і сексуальна жінка з давніх часів привертали увагу вчених, але справжній вибух наукового інтересу до сексуального стався після Другої світової війни. Поза сумнівом, З. Фройд зробив більше, ніж хто-небудь інший, щоб поставити сексуальність на порядок денний науки в західному світі, проте очевидно, що, розглядаючи людський досвід молодшого дитинства й дитинства, він не дослідив безпосередньо сексуальну поведінку людини. Ця нова епоха в дослідженнях сексуальності була також пов'язана із загальним постмодерністським «поворотом», з новими умовами життя: впродовж життя одного покоління змінилися наші уявлення про простір і час, змінилося саме життя й життєвий «ландшафт». Сексуальність була випущена зі «скрині Пандори», і тут зіграли свою роль не лише психоаналіз і філософія постмодерну, але й медицина: «велика пігулка» – оральний контрацептив – зробила секс лише предметом задоволення, а не репродукції. При цьому «культурна ліцензія» на роздуми про сексуальність як у письмовому, так і в усному вигляді, була видана, звичайно, філософією постмодернізму. Як така вона також багато в чому була зумовлена стереотипами, на що відразу ж звернули уваги у своїх працях, присвячених жіночій сексуальності, Е. Сіксу, Л. Ірігаре, М. Віттіг, Дж. Батлер та ін.

Слід зауважити: важливий аспект цього підходу – вивчення феномена гомосексуальності. Головне досягнення цього підходу –

19. Раубал (Raubal) Ангела (1908–18.9.1931, Мюнхен) – двоюродная племянница А. Гитлера // Энциклопедия Третьего рейха. – М.: ЛОКИД-ПРЕСС; РИПОЛ классик, 2005. – 479 с. – 3-е изд. – С. 341.
20. Зигмунд А. М. Женщины Третьего рейха: М. Рейтер, И. Гесс, А. фон Риббентроп, Т. фон Харбоу, З. Леандер, Э. Баур. – М.: АСТ: Астрель, 2005. – 351 с.
21. Кершоу Я. Гітлер. – К.: Вид-во «Мегатайп», 2000. – 240 с.
22. Культ личности Путина достиг нового уровня маразма // Экономические Новости [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://enovosty.com/news/news_society/full/2205-kult-lichnosti-putina-dostig-novogo-urovnya-marazma-video.
23. Безансон А. Свята Русь / пер. із франц. Т. Маруська. – К.: ТОВ «Видавництво “КЛІО”», 2017. – 112 с.
24. Вам не говорят, но события происходят жуткие... Андрей Пионтковский // YouTube [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=e3PFeb34MzI>.
25. Режим Путіна – перезавантаження 2018. Аналітична доповідь / Авторський колектив: д. політ. н. М. М. Розумний (загальна редакція), к. політ. н. І. В. Валюшко, д. М. Горелов, к. політ. н. В. С. Караваєв, А. В. Лепіхов, к. і. н. І. А. Павленко. – Київ: КІСД, 2018. – 81 с.

ПІСЛЯМОВА

Підводячи підсумки всього викладеного в монографічному дослідженні «Актуальний гендер: міжнародний та український контекст», варто наголосити на деяких моментах. У книзі до кожного підрозділу двох авторських розділів зроблено висновки. Отже, потреби у їхньому повторюванні немає. Читач матиме змогу сам оцінити отримані результати запропонованих розвідок.

У післямові ж авторкам хотілось би обговорити із вдумливим читачем деякі загальніші проблеми дослідження, які виводять його на світоглядний рівень. Насамперед, відповісти на запитання: «Для чого була пророблена вся та робота, яка представлена у вигляді цієї книги?» Адже, зрештою, будь яка наукова монографія має бути актуальною. До того ж із приводу гендерної проблематики, якщо не в Україні, то у цивілізованому західному світі написано й пишеться чимало. Як відомо, саме гендерна й постколоніальна тематика сьогодні вважається найбільш перспективною в гуманітарній науці та затребуваною суспільствами розвинених країн.

І все ж авторки цього дослідження переконані, що воно потрібне не лише їм як засіб задовільнити власний науковий інтерес, але і широкому колу науковців України, особливо молодих, які лише розпочали знайомство із сучасною феміністичною та гендерною проблематикою.

У першому розділі монографії проведено поглиблений аналіз тих зарубіжних джерел, які мало, або й зовсім не перекладались (можливо, ніколи й не будуть перекладатись) українською мовою. Введення цих праць до наукового гуманітарного дискурсу, як і авторський підхід до аналізу обраних джерел, безумовно,

стануть у нагоді при написанні дисертаційних досліджень. І не лише подібних робіт, і не тільки з феміністичної проблематики. Зрештою, саме гендерний дискурс дозволив подивитись на світ крізь «лінзи» соціальної статі і побачити не людину взагалі як суб'єкта дії, а конкретних жінок та чоловіків, з яких і складається реальний світ і без яких нічого у ньому не відбувається [1].

У другому розділі фактично робиться спроба показати, яким чином не лише науковці-гуманітарії, але й широкий український загаль «засвоює» «гендерні уроки». Неповторність українського досвіду, зокрема, і у досліджуваному питанні, полягає у тому, що Україна всі двадцять сім років власної незалежності перебуває у постколоніальному періоді. Український постколоніалізм як певний реальний стан існування спільноти так само неповторний і вимагає окремої уваги, як будь-який постколоніальний період у так званих «класичних» колоніях, британських чи французьких. Подібні перехідні епохи мають свою гендерну специфіку, як чудово показано в роботах, наприклад, Г. Ч. Співак щодо постколоніальної Індії [2].

Відомий західний філософ Р. Мюшамбле зауважив, що раніше жінок характеризували позитивно чи негативно виключно з точки зору пануючої чоловічої культури. Але в сучасному світі вони отримали доступ до самостійного керування дітонародженням та власним психологічним станом у спільноті. Це варто розцінювати як справжню революцію не лише у стосунках між статями, але і в культурі Заходу, яка повинна була пристосовуватись до нових радикальних гендерних змін. Р. Мюшамбле пише про сучасних жінок, що вони «... не мадонни, не проститутки» [3, с. 48], вони – самодостатні особистості, «земні» жінки, з повсякденними турботами та життєвими труднощами. І як такі вони заслуговують на увагу, у тому числі і науковців. Сучасна жінка отримала можливість фактично такого ж соціального впливу, як чоловік. Проте, це твердження, очевидно, повною мірою стосується тільки сучасного Заходу. Українське суспільство, принаймні на рівні масової свідомості, неповною мірою усвідомлює радикальні гендерні зміни, що відбуваються у сучасному цивілізованому світі.

Свого часу І. Дзюба, аналізуючи роман Ліни Костенко «Записки українського самашедшого», звернув увагу на бачення авторкою української мужеськості, зокрема, політичної, та репрезентацію через чоловіків цілої серії стереотипів, давно вже подоланих і нецікавих

світові, таких, які і саму Україну перетворюють на об'єкт, мало цікавий широкому цивілізованому загалові. Автор пише: «...цей легенько означений мотив – політична “немужеськість” українських мужчин (на яку “списана” політична незрілість суспільства) – у романі не випадковий. Компенсувати цю ваду “мужчин” мав би новий персонаж, що об'явився у ході розвитку подій, – “Лев, інвертований на пустелю”: інтелектуал, спершу негатор України як чогось до жалюгідності невизначеного (“категоричний і жовчний”, “зневажає суспільство”, не любить українців як націю”, “сам національно не акцентований, ідентифікує себе зовсім з іншим спектром проблем”). Зрештою, його претензії до українців небезпідставні, і не дарма йому довірено майже дослівно повторити те, що ми чули в цитованій раніше чернівецькій доповіді самої Ліни Костенко: “В Третє тисячоліття українці в'їхали з тим самим колом проблем, – каже він, – з набором дрімучих стереотипів, з комплексом меншовартості. Світ приймає нові виклики, вирішує нагальні проблеми, а вони все борсяться в тих самих, старих, нецікавих і неактуальних для світу”...» [4, с. 76].

Що ж до гендерної специфіки перехідного постколоніального періоду в Україні, одним із цікавих моментів є «жіночність» країни [5]. Видатний український художник Сергій Якутович у інтерв'ю російськомовному виданню «Профиль» з приводу книги Л. Костенко «Берестечко» так яскраво описав дану ситуацію: «...Лишь на презентации “Берестечка” осознал: в Украине ничего лучшего, чем женщина, нет! Способная увидеть все глубины ничтожества и беспомощности мужчины, она, любя, может заставить его быть сильным. В этом сущность Украины» [цит. за: 4, с. 188].

Все вище викладене якраз і стосується постколоніальної доби, в якій ще не відновлено повноцінні гендерні стосунки та практики, адже одним із перших в колонізованих спільнотах колонізатор руйнує «мужеський» вольовий первень як загрозу опору імперії. Символічне насилля і реальне фізичне, яке здійснюється імперським центром над упокореним народом, зводить усю колонізовану спільноту до стану жіноцтва в патріархальних суспільствах, з його залежністю, підлеглістю, вторинністю та маргіналізованістю.

Деякий спротив, можливо, навіть гнів може викликати у читача «із Запоребріка» (якщо такий знайдеться), чи у прихильника «руського мира» український погляд на улюбленого диктатора із теперішньої неоімперії Кремля. Та що вдієш? Різниця в оцінках

і поглядах колишніх колонізованих і колонізатора – один із найвірніших симптомів прощання з імперією та колоніальним минулим. Цей шлях все ще проходить сучасна Україна, хоча «світло в кінці тунелю» постколоніальної дійсності вже з'явилося. Не в останню чергу завдяки зробленому українством вибору на користь спільного європейського майбутнього. І це має вирішальне значення і вплив на усі сфери українського буття, не виключаючи і стосунків між статями. Європейське майбутнє стає одним із головних ідентитетів сучасних українців. Додамо, і фактом утвердження колективної ідентичності – «європеєць».

Як відомо, під колективною ідентичністю в сучасній науці розуміється певний образ, уява, який група ототожнює із собою і з яким співвідносять себе всі члени групи. Колективна ідентичність як сукупність уявлень формує консолідовану позицію та мотивацію індивідуальної й групової поведінки, формуючи образ колективного «Я». І це колективне «Я-європеєць» розпочинається із європейського вибору як відповіді на ті виклики, які історія поставила перед сучасним українством.

Та все ж варто розібратись, що конкретно означає для теперішньої України зроблений нею вибір. Саме сьогодні, і саме в цій реальній ситуації.

Не секрет, що під європейським вибором абсолютна більшість українців має на увазі: рівень доходів та життя як у європейців; дотримання прав людини; реальну демократичну систему державного управління; прозору й максимально чесну політику; мінімальний рівень корумпованості чиновництва та владних еліт; високий рівень медичного обслуговування та освітніх послуг усіх рівнів навчання; свободу слова та думки; толерантність у ставленні одне до одного в соціумі; гендерну рівність та рівноправність (щоправда, остання проблематика хвилює, в основному, інтелектуальні кола країни) і таке інше. Як бачимо, європейський вибір українців пов'язаний з абсолютно позитивними характеристиками та завищеними очікуваннями. Зрештою, вже прозвучало чимало застережень щодо ідеалізації українськими громадянами сучасної Європи. Маємо визнати, що українці справді мають свій, значною мірою, міфологізований та ідеалізований образ Європи. Проте, видається, що це не так вже й погано, адже цей міф є продуктивним і, на відміну від антиутопії «русского мира», спрямований у майбутнє.

І все ж, будувати те спільне українське євромайбутнє краще на твердому фундаменті максимального розуміння, що чекає державу і націю, яка твердо вирішила йти до Європи. Звичайно, у достатньо віддаленій перспективі маємо отримати все те, що вкладають сучасні українці в поняття євровибору. Але в теперішній реальності варто би усвідомлювати, що євровибір – це продовження гібридної війни з неоімперією Кремля у досить значній часовій перспективі, навіть, якщо буде припинено гарячу фазу протистояння на Сході, і навіть коли не буде президента В. В. Путіна, конфлікт між двома державами залишиться, адже по кордону України з Росією проходить сьогодні цивілізаційний та світоглядний розлам. І експансію відроджуваної імперії Україні доведеться зупиняти буквально власним тілом, тобто, за рахунок життя та героїзму своїх жінок та чоловіків. Адже Україна є брамою Європи, як влучно назвав її лауреат шевченківської премії Сергій Плохій. Як ворота Європи країна має бути міцною і незламною, бо зворотнє для неї означає поділ на шматки та чергову втрату державності. «Ми повинні чітко розуміти, що для України воєнна загроза з боку Росії не зникне ніколи. Причому ймовірність зростання цієї загрози (і перехід її до активної фази) тим вище, чим менш успішною буде робота Росії із дестабілізації України іншими методами», – стверджується у монографічному дослідженні Національного інституту стратегічних досліджень «Світова гібридна війна: український фронт» [6, с. 483].

У певному розумінні, теперішня ситуація для українців простіша й прозоріша, оскільки туман багатовекторності з його ідеологічними різноспрямованими метаннями, розвіявся. Варто погодитись із тими аналітиками, які доводять, що Україна як порубіжна країна в разі неприєднання до впливових світових союзів буде постійно знаходитись у загроженому стані, адже специфічними закономірностями, що характеризують країни порубіжжя, є геополітична нестабільність, яка призводить до періодичних втрат політичної незалежності, у тому числі й унаслідок завоювання неєвропейськими країнами, виникнення синтетичних (кросцивілізаційних) соціокультурних форм та хвилі деєвропеїзації. І в такій ситуації потрібно бути готовими усією спільнотою довести спроможність відстояти свій європейський вибір.

Наступне питання, яке виникає кожен раз у країні, яка активно намагається вирватись із лабет «руського мира»: «Чому саме західні

взірці та цінності беруться за основу, невже лише тому, що увесь сучасний гендерний постмодерний дискурс, як, зрештою, і хвилі сексуальної революції, що прокотилися глобалізованим світом, породжені Заходом? Можливо, це все велика помилка?» Роздумуючи над поставленими питаннями, варто дослухатись до думки відомого французького сучасного філософа Ж. М. К'юбілье: «Захід зі своєю все ще монолітною, взаємообумовленою, самоспричиненою, самодостатньою культурною моделлю є іманентним генератором розвитку, до котрого решта світу прив'язана історією. Щоб не відставати від часу, світ вимушений сприймати західне надбання в повнішому чи частковішому обсязі (або повністю відкидати його, але цього навіть на рівні декларацій, не робить ніхто). З цієї ж причини культурна палітра "решти" являє еклектичне поєднання двох елементів – власного, стагнуючого та аморфного і західного, прогресивного. І тут є велика надія. Якщо зараз часто говорять, що перевага в світі визначається економічною перевагою, яку Захід, за всіма ознаками, продовжує стрімко втрачати, то так само часто саме на Заході забувають, що визначальною перевагою, маючою своїм наслідком, зокрема, й економіку, є перевага культури» [7, с. 174–175].

Тому й переймаючи західні культурні практики, варто глибоко розуміти, на які виклики доби вони стали відповіддю, що, у свою чергу неможливо без серйозної роботи над ідейними та концептуальними засадами, механізмами дії запозиченого досвіду. Це повною мірою стосується і гендерної проблематики та практик. До того ж оволодіння теоретичними та практичними досягненнями інших культур та цивілізацій вимагає розуміння того, що може стати корисним для власної культури, а що запустить механізми руйнації в ній. Адже універсальність світового досвіду з необхідністю переломлюється у досвіді національного існування певної спільноти. Безумовним позитивом українського досвіду спільнотного життєбудування, який міг би збагатити і загальноєвропейський, зрештою, і світовий досвід самозбереження є те, що вона «...створила образи протистояння тоталітарним виявам влади. Леся Українка в своєму переосмисленні світової проблематики донжуанства показала, як людина, що спокусилась ідеєю влади, зазнає дотику Кам'яного Господаря і гине в нелюдських обіймах. Цей кам'яний дотик влади набув у наш час вигляду проблеми тоталітаризму, політичної тематики співвідношення людей, долі

та владних структур» [8, с. 11], – зазначав видатний український філософ С. Кримський.

І на останок хотілось би підкреслити, що «...неможливо відділити науку в сучасному її розумінні не тільки від свободи творчого поступу – неможливо ізолювати її від свободи взагалі, від свободи в найширшому сенсі, в тому числі – в особистому» [7, с. 173]. Цей посыл особливо стосується тих, хто і до цього часу вважає гендерну проблематику породженням «прогнилого» Заходу, достойним всіякого поборювання. Зрештою, «фундаменталістські, авторитарні та інші “інші” режими, що активно запозичують тільки ужитковий бік західної культури, беруть на озброєння західний техніцизм, плекають надію, відриваючи по-живому цей шматок цілого, уберегтися від самого ненависного їм, але така надія марна, бо в кожному шматкові потенційно присутні елементи інших – ядерна технологія або сучасний промисловий дизайн несуть в собі той самий вірус свободи, що міститься у вільній громадській, релігійній, мистецькій, іншій діяльності» [7, с. 173–174]. Все вище викладене повною мірою стосується і гендеристики. Залишається лише сподіватись, що і представлене монографічне дослідження стане корисним внеском у сучасну українську соціогуманітарну науку, розширивши її горизонти та стимулюючи креативний науковий пошук.

1. Grabovska I. M. Civil society and cultural advancement of modern Ukraine // Proceedings of XXIV International scientific conference – XXI century science. From theory to practice. USA. Morrisville, Lulu Press., 2018. 136 p. – P. 108–111.
2. Співак Г. Ч. В інших світах. Есеї з питань культурної політики. – К.: Вид. дім «Всесвіт», 2006. – 480 с.
3. Мюшамбле Р. Оргазм і Захід. – К.: Темпора, 2011. – 444 с.
4. Дзюба І. Є поети для епох. – К.: Либідь, 2011. – 208 с.
5. Див.: Грабовська І. І знову про жіночність України // Критика. – 2000. – № 3; Грабовська І. Національні міфи в контексті сучасних українських реалій (філософсько-світоглядний аналіз): [монографія]. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, ДС Міланік, 2007. – 141 с.
6. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – К: НІДС, 2017. – 496 с.
7. К'юбільє Ж.-М. Порногламур. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2009. – 176 с.
8. Кримський С. Заклики духовності XXI століття. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 32 с.

МІЛЕНІУМ

Видавництво «МІЛЕНІУМ»

м. Київ, вул. Фрунзе, 60

Тел.: +38 (067) 849-34-60

Факс: +38 (044) 222-50-84

E-mail: millenium_ofis@ukr.net

www.millennium.net.ua